

מי מריבה - מתחת לפשעים מתכסה האהבה

דוד אבוהב

פתח דבר

דרשות חז"ל

פירושי הרמב"ם והרמב"ן

הסבר תורת החסידות

פתח דבר

פרשת מי מריבה היא מהפרשיות המורכבות והקשות ביותר להבנה בתורה כולה, עד כדי כך שבכדי לבאר אותה נכתבו למעלה מעשר שיטות! במאמר זה נביא תשע שאלות על פרשה זו ונסה לענות עליהן בעזרת המדרש, הפרשנים ותורת החסידות.

להלן פרשיית מי מריבה (במדבר כ):

[א] וַיִּבְאוּ בְנֵי יִשְׂרָאֵל כָּל הָעֵדָה מְדַבְּרִים בְּחֹדֶשׁ הָרִאשׁוֹן, וַיֵּשֶׁב הָעָם בְּקֶדֶשׁ, וַתָּמָת שָׁם מֵרִיב וַתִּקְבַּר שָׁם. [ב] וְלֹא הָיָה מַיִם לָעֵדָה, וַיִּקְהָלוּ עַל מֹשֶׁה וְעַל אֶהֱרֹן. [ג] וַיִּרְבּוּ הָעָם עִם מֹשֶׁה וַיֹּאמְרוּ לְאֹמֶר: "וְלֹו גִוְעֵנוּ בְּגֹוע אַחֲזִינוּ לִפְנֵי ה'!" [ד] וְלִמָּחָה הִבְאֵתָם אֶת קַהֲלֵהוּ אֶל ה' אֶל הַמְדַבֵּר הַזֶּה לְמוֹת שָׁם אֲנַחְנוּ וּבְעִירֵנוּ?!" [ה] וְלִמָּחָה הִעֲלִיתֵנוּ מִמִּצְרַיִם לְהַבִּיא אֶתְנוּ אֶל הַמָּקוֹם הַזֶּה, לֹא מְקוֹם זָרַע וַתֵּאָנֶה וְגִפְּן וְרִמּוֹן, וּמִיָּמִים אֵינִן לְשִׁתּוֹת!" [ו] וַיִּבֹא מֹשֶׁה וְאַהֲרֹן מִפְּנֵי הַקָּהָל אֶל פֶּתַח אֹהֶל מוֹעֵד וַיִּפְּלוּ עַל פְּנֵיהֶם, וַיִּרְא כְבוֹד ה' אֲלֵיהֶם.

[ז] וַיְדַבֵּר ה' אֶל מֹשֶׁה לֵאמֹר: [ח] "קַח אֶת הַמַּטֵּה, וְהַקְהֵל אֶת הָעֵדָה אִתָּה וְאַהֲרֹן אַחֲיֶיךָ, וְדַבַּרְתֶּם אֶל הַסֵּלַע לְעִינֵיהֶם וְנָתַן מִיַּמְיוֹ. וְהוֹצֵאתָ לָהֶם מַיִם מִן הַסֵּלַע וְהִשְׁקִיתָ אֶת הָעֵדָה וְאֶת בְּעִרְכֶּם." [ט] וַיִּקַּח מֹשֶׁה אֶת הַמַּטֵּה מִלִּפְנֵי ה', כַּאֲשֶׁר צִוָּהוּ. [י] וַיִּקְהָלוּ מֹשֶׁה וְאַהֲרֹן אֶת הַקָּהָל אֶל פְּנֵי הַסֵּלַע, וַיֹּאמְרוּ לָהֶם:

"שמעו נא המורים, המן הסלע הזה נוציא לכם מים?" [יא] ויִרְם מִשָּׁה אֶת יְדוֹ וַיִּןֶף אֶת הַסֵּלַע בְּמִטְהוֹ פְּעָמָיִם, וַיִּצְאוּ מֵיִם רַבִּים וַתִּשָּׁתּ הָעֵדָה וּבָעִירָם. [יב] וַיֹּאמֶר ה' אֶל מֹשֶׁה וְאֶל אֶהֱרֹן: "יַעַן לֹא הֶאֱמַנְתֶּם בִּי לְהַקְדִּישֵׁנִי לְעֵינֵי בְנֵי יִשְׂרָאֵל, לָכֵן לֹא תִבְיֵאוּ אֶת הַקֶּהֱל הַזֶּה אֶל הָאָרֶץ אֲשֶׁר נָתַתִּי לָהֶם." [יג] הִמָּה מִי מְרִיבָה אֲשֶׁר רָבוּ בְנֵי יִשְׂרָאֵל אֶת ה', וַיִּקְדַּשׁ בָּם.

אלו השאלות שנעסוק בהן:

1. במה חטא משה?

2. האם וכיצד העונש שמשה מקבל יחסי לחטאו?

3. בפסוק ח ה' מצוה את משה: "קח את המטה והקהל את העדה אתה ואהרן אחיך ודברתם אל הסלע לעיניהם ונתן מימיו". מה מיוחד במטה שבגללו הקב"ה מצוה לקחת אותו ועוד, שהתורה מקדישה גם את כל פסוק ט כדי לספר על כך שמשה לקח את המטה: "ויקח משה את המטה מלפני ה' באשר צוהו". מה עניין מטה זה?

4. ה' מצוה את משה לדבר אל הסלע לעיני בני ישראל (פסוק ח), ואילו בפועל (פסוק י) קורה בדיוק ההיפך - משה מדבר אל בני ישראל לנגד הסלע! מה גרם למשה לדבר אל ישראל ולא אל הסלע?

5. "וינף את הסלע במטהו פעמים" (פסוק יא) - למה להכות פעמיים, לא מספיקה פעם אחת?

6. "יען לא האמנתם בי להקדישני לעיני בני ישראל" (פסוק יב) - היכן היה פגם באמונה ומה במעשיהם של משה ואהרן פגם בנס כך שהקב"ה לא התקדש על ידו?

7. "המה מי מריבה אשר רבו בני ישראל את ה' ויקדש בם" (פסוק יג) - משמע מהלשון 'המה' שמים אלו היו ידועים ומוכרים מהעבר, מאימתי הם מוכרים?

8. "ויקדש בם" (שם) - האמנם?! ההיפך הוא הנכון, פסוק לפני כן העניש ה' את משה ואהרן על שלא הקדישו את שמו ובעת הוא אומר שנקדש בם?

9. בספר דברים פרק א מספר משה על חטא המרגלים ועל עונשו, שכלל את כליית דור יוצאי מצרים ואי כניסתם לארץ, ומוסיף: "גם בי התאנף ה' בגללכם לאמר גם אתה לא תבא שם" (שם, לו) - והרי נמנע ממנו להכנס לארץ בגלל מי מריבה, ולא בגלל חטא המרגלים?

אמנם חכם עונה על ראשון ראשון ועל אחרון אחרון (אבות ה, ז), אבל ברצוני ללכת על פי סדר הזמנים שנכתבו המקורות ומתוכם לראות את התשובות¹, וכיון שהמדרש עונה קודם על השאלה התשיעית ששאלנו אזי התשובות תתחלנה ממנה.

דרשות חז"ל

חז"ל במדרש (במדבר רבה יט, ט-יג) מבארים שכבר הייתה על משה גזירה קדומה שלא ייכנס לארץ עוד מאז חטא המרגלים, והדבר רמוז בדברי משה לעם ישראל בפרק א של ספר דברים, שם מספר להם על השבועה שנשבע ה' אחר חטא המרגלים: "אם יראה איש באנשים האלה הדור הרע הזה את הארץ הטובה אשר נשבעתי לתת לאבותיכם" (דברים א, לה) - סופי תיבות 'משה', לרמז שגם הוא בכלל האנשים שלא יראו את הארץ. כלומר, כבר אז נגזר על משה שלא ייכנס לארץ, אולי מפני שהנהגתו מתאימה לדור יוצאי מצרים ולא לדור הבנים. חטא משה במי מריבה באמת אינו פרופורציונאלי לעונש אי הכניסה לארץ, והוא רק משמש עילה כביכול לקב"ה להחיל עליו את הגזירה שכבר נגזרה. ומדוע משה לא נענש יחד עם המרגלים? כדי שלא יאמרו שגם משה אשם בחטא מאיסת ארץ חמדה ובגללו לא נכנסו כל דורו לארץ, אלא נענש כך בגלל סיבה שונה. לפי דברים אלו, הסבר הפסוק "גם בי התאנף ה' בגללכם לאמר גם אתה לא תבא שם" (שם, לו), הוא שבגלל העונש שגרמתם לעצמכם נגזרה גזירה גם עלי. וביאור הפסוק "המה מי מריבה אשר רבו בני ישראל את ה' ויקדש בם" (במדבר כ, יג), הוא שהיה ידוע שהגזירה תתגלגל על משה בגלל חטא הכרוך במים, ולא נודע איזה מעשה זה יהיה ומתי יקרה - ובעת נודע שזה המעשה.

במה חטא משה שבגלל זה היתה סיבה 'להעמיס' עליו את עונש אי הכניסה לארץ? מספר המדרש (שם) שכשכנס משה את ישראל אל מול הסלע כדי לדבר אליו, החלה הקנטרנות לכרסם בעם ישראל ודרשו ממשה שידבר אל הסלע שיבחרו הם, ולא אל הסלע שהצטוו לדבר - מפני שלא האמינו שהסלע יוציא מים מכח

1 מלבד השלב בו נעסוק בתורת החסידות, שם נפתח דווקא ברעיון היסודי ולא במחבר המוקדם יותר.

שואל המדרש, וכי לא היו בטויים יותר קשים לחוסר אמונה?

והרי בעניין השליו אמר משה: "וַיֹּאמֶר מֹשֶׁה שֵׁשׁ מֵאוֹת אֶלֶף רִגְלֵי הָעָם אֲשֶׁר אָנֹכִי בְּקִרְבּוֹ וְאַתָּה אֲמַרְתָּ בְּשֵׁר אֲתָן לָהֶם וְאֶכְלוּ חֹדֶשׁ יָמִים?! הֲצֵאן וּבְקָר יִשְׁחַט לָהֶם וּמִצָּא לָהֶם אִם אֵת כָּל דְּגֵי הַיָּם יֵאָסֶף לָהֶם וּמִצָּא לָהֶם?" (במדבר יא, כא-כב). עד כדי כך נשמע חוסר האמונה שה' גוער במשה: "וַיֹּאמֶר ה' אֶל מֹשֶׁה הִיךְ ה' תִּקְצֹר עֲתָה תִרְאֶה הַיִּקְרָף דְּבָרֵי אִם לֹא" (שם, כג). ובכל זאת לא נענש על כך שלא ייכנס לארץ! ומתוך המדרש, שכיוון שבשליו היה חוסר האמונה בין משה לה', ולא פגע באמונתם של עם ישראל - לא נענש על כך, אבל במי מריבה שחוסר האמונה פגע גם באמונה של עם ישראל - נענש על כך.

מכל דברי המדרש הללו עולה:

1. משה רבנו לא נכנס לארץ בגלל גזרה שנגזרה עליו עוד בחטא המרגלים, אולי כי אינו מתאים להנהיג את דור הכניסה לארץ והיה צורך להוציא לפועל גזרה זו כעונש על מעשה מסוים.
2. למעשה שגרר את העונש מצינו שני הסברים: א. שכעס ומתוך כך כינה את ישראל בשמות גנאי. ב. שכעס ומתוך כך הכה על הסלע עוד פעם, מה שגרם לחולשת אמונה בישראל.
3. הבנו מה גרם למשה לדבר אל העם ולא אל הסלע, מדוע הכה בסלע ולא דיבר אליו, ולמה הכה בסלע פעמיים.
4. על פי דברים אלו ראינו הסבר לפסוק "יַעַן לֹא הֶאֱמַנְתֶּם בִּי לְהַקְדִּישֵׁנִי לְעֵינֵי בְנֵי יִשְׂרָאֵל" - שגרמו להם חולשה על ידי ההכאה השנייה ולכן לא התקדש שם ה' כל כך בנס (ויש עוד להבין בדיוק מהי חולשת האמונה כאן).
5. "הִמָּה מִי מְרִיבָה" - המוכרים מהעבר, שהיה ידוע שהתגלגלה על משה גזירה על ידי סיפור כלשהו שיקרה עם מים, ולא נודע איזה סיפור - וכעת נודע.
6. "גַּם בִּי הִתְאַנֶּף ה' בְּגִלְלָתְכֶם" ² לֵאמֹר גַּם אֲתָה לֹא תְבֹא שָׁם" - שמאז נגזרה עליו הגזרה שלא להכנס לארץ.

נס, אלא מכח כשפים שמשא עשה על ידי שמכיר את הסלע המסוים ההוא. בגלל קנטרנות זו "הקפיד משה כנגדם" (כלשון המדרש) וזה היה פגמו הראשון, שכן מאז שנודע לו על הגזירה שנגזרה עליו שלא להכנס לארץ נזהר מאוד שלא להקפיד כלל, בציפייה שאם יעביר על מידותיו יעביר הקב"ה את הגזירה מעליו - וכאן, שלא העביר על מדותיו, איבד את הסיכוי לכך. בגלל הקפדתו "צווח עליהם" (כלשון המדרש): "שְׁמַעו נָא הַמּוֹרִים". 'המורים' מלשון טרבינים, דהיינו ממרים את פי ה', או מלשון שוטים או חצופים - שמורים למוריהם מה לעשות, או מלשון עוקצניים - יורים חיצים באחרים. בכל אופן, כינה אותם בשמות גנאי.

זהו ההסבר הראשון במדרש לחטאו של משה. ובתמצית דבריו, חטאו של משה הוא שכעס וכינה את ישראל בשמות גנאי. ואף על פי שהתרגו על קטנות האמונה שהייתה בישראל ועל שרצו לגרום לו שלא יקיים את ציווי ה' לדבר דווקא אל אותו סלע - והרי אלו סיבות מוצדקות - די בכך היה כדי לגלגל עליו את הגזירה. על כך דורש המדרש את הפסוק: "לְכַד חֲכָמִים בְּעֶרְמָם" (איוב ה, יג). על פי פירוש זה הולך גם המדרש בפרשת ואתחנן על הפסוק: "אֲדַנִּי אֶלְהִים אֲתָה הַחַלּוֹת" (דברים ג, כד) - "אמר לפניו: רבונו של עולם! למה איני נכנס לארץ? מפני שאמרת 'שמעו נא המורים'! אתה הוא שאמרת תחילה 'לְמַשְׁמַרְתָּ לְאוֹת לְבִנֵי מִרְי' (במדבר יז, כה)!" (דברים רבה ב, ח). כלומר, גם אתה כינית אותם בשמות גנאי - 'אתה החללות' מלשון אתה התחלת.

מכאן גם מובן מדוע משה דבר אל עם ישראל ולא אל הסלע - מפני שהיה צריך להוכיחם ולדבר אליהם, וכדי לדחות במהרה את הטענות לא רצה להתעכב ופעל באופן מידי, לכן הכה את הסלע ולא דיבר (יש לציין שלפי המדרש אין חטאו של משה בגלל שהכה בסלע ולא דיבר אליו, בשונה מפירוש רש"י).

ממשיך המדרש לספר מה ארע אחר שהכה משה את הסלע, ומכאן עולה פירוש שני מהו חטאו של משה. לאחר שהכה משה את הסלע פעם אחת יצאו מים מועטים ביותר. אמרו לו: "בן עמרם! הללו מים ליונקי שדים או לגמולי חלבו" (כלומר נסיך אינם מועילים). מיד הקפיד כנגדם והכה בסלע פעם נוספת ויצאו מים רבים ושטפו את כל מי שהתלונן ויילול ביכולת ה' לעשות ניסים. הכאה שניה זו גרמה לעם חולשת אמונה - שכן סברו שהקדוש ברוך הוא נחלש כביכול ולכן נצרכה ההכאה השנייה - ועל כך נאמר: "יַעַן לֹא הֶאֱמַנְתֶּם בִּי".

מדברי מדרש אלו הבנו מדוע נצרך משה להכות בסלע פעמיים ולמדנו פירוש נוסף לחטאו של משה - שכעס, ומתוך כך הכה על הסלע וגרם לפגם באמונתם.

2 ואפשר שפירוש המילה 'בגללכם' היא בגלל שגרמתם בחטא המרגלים שדור אחר ייכנס לארץ ולא אהיה ראוי להנהיגו.

הרמב"ם לכאורה תפס את הפירוש הראשון של המדרש שחטאו של משה הוא הכעס, אך לא באופן מלא, שכן המדרש קושר את זה גם לכך שאמר להם "המורים" ושגם על כך נענש והרמב"ם מזכיר רק הכעס. ועולה מהרמב"ם שפירוש 'הקפיד כנגדם' שבמדרש הוא במשמעות של כעס ומדובר שמושה הוא שהקפיד על עם ישראל.

אבל דברי הרמב"ם קשים להבנה ועומדות על דבריו חמש שאלות:

1. היכן מצינו שהכעס כ"כ חמור? הרי אחרי מלחמת ישראל במדיין כשחזרו קציני ישראל ולא הרגו את נשות מדיין שהן מקור לחטא והסיבה למלחמה - קצף משה על הקצינים ולא מצינו שנענש על כך?

2. מנין לנו שמושה כעס? והרי לשון 'ממרים' מורה על תוכחה למי שממרה את פי ה', כמו שמצינו בספר דברים (ט, כד) "מְמַרִּים הֵייתֶם עִם ה' מִיּוֹם דַּעַתִּי אֶתְכֶם", ולא מצינו שמושה כעס כשאמר זאת?

3. מה שאמר הרמב"ם שה' לא כועס על עם ישראל במי מריבה ובכל המקומות שהם מבקשים בצורת מריבה עם משה גם זה מנוגד לפסוקים מפורשים "המה מי מריבה אשר רבו בני ישראל את ה' ויקדש בם" ובתהילים (קו, לב) "ויקציפו על מי מריבה וירע למשה בעבורם"³?

4. מה הפירוש "יען לא האמנתם בי" איזה פגם באמונה נוצר כאן?

5. לא רק שלפי הרמב"ם לא מובן מדוע נצטוו משה ואהרן לקחת את המטה, אלא שהרמב"ם בהביאו ראיה לכך שה' לא כועס על ישראל פותח את הציטוט מהציווי לקחת את המטה. למה? מה מוסיף הפסוק הזה לראיה שהרמב"ם מביא?

את שלוש השאלות הראשונות שואל הרמב"ם בפירושו על התורה בפסוק א (ד"ה החטא). הרמב"ם מביא את דברי תורת הקבלה, אך מכיוון שהם לא כל כך ברורים בדבריו, נביא את דברי רבנו בחיי שמצטט את הרמב"ם ומסביר את דברי הקבלה:

3 את שלוש השאלות הללו נכון לשאול לא רק על הרמב"ם אלא גם על המדרש עצמו שאמר שמעידתו העיקרית של משה הייתה שכעס.

4 את השאלה הזו נכון לשאול גם על ההסבר הראשון של המדרש.

נותרנו עם עוד שתי שאלות שלא באו לידי ביאור:

1. המטה - מדוע הקב"ה מצווה את משה לקחת מטה? מה מיוחד בו? ועוד יותר, מדוע כל פסוק ט מציין שמושה לוקח את המטה ("וַיִּקַּח מֹשֶׁה אֶת הַמֶּטֶה מִלְפָּנֵי ה' כַּאֲשֶׁר צִוְּהוּ")?

2. "המה מי מריבה אשר רבו בני ישראל את ה' ויקדש בם" - מה פירוש "ויקדש בם"?! ההיפך הוא הנכון, שכן הוכחנו ששם ה' לא התקדש ועל כך נענשו משה ואהרן!

עוד יש להבין בלשון המדרש עצמו, מה הפירוש שמושה הקפיד כנגד ישראל?

בשאלות אלו נעסוק אי"ה בהמשך, וכעת נפנה לעסוק בדברי הרמב"ם והרמב"ן בהתייחסותם לשאלה מהו חטאו של משה.

פירושי הרמב"ם והרמב"ן

הרמב"ם בפרק רביעי מהקדמתו למסכת אבות עוסק בגנות מידת הכעס וכמה יש להתרחק ממנה. בשיא ההסבר אומר הרמב"ם שמושה רבינו נענש שלא להיכנס לארץ בגלל שכעס על ישראל, באומרו: "שָׁמְעוּ נָא הַמְּרִים", ללמדנו עד כמה חמורה מידת הכעס. מוסיף הרמב"ם להסביר שלא הכעס בלבד גרם אלא גם חילול השם שנוגד ממנו בשני אופנים - שהרי משה משמש עבור בני ישראל דמות לחיקוי והדמות דרכה עובר אליהם דבר ה', וכשכעס עליהם נולדו מכך שתי רעות:

1. התערער הביטחון של העם בהעתקת התנהגותו של משה, שכן איך יוכלו לקבל על עצמם דמות לחיקוי שמגיעה לידי כעס ופחיתות המידות?

2. שסברו בליבם שמושה לא היה כועס עליהם אם לא שכך נצטווה על ידי הקב"ה, שבעצם הבינו שהקב"ה כועס עליהם וזה איננו נכון כלל, שכן לא מצינו שהקב"ה כועס על ישראל כאן ולא בשום פעם שביקשו תנאי מחיה.

כאשר הבקשה היא לגיטימית ולא דרישת תענוגות ומותרות - אפילו אם היא לא מתבצעת בכבוד הראוי, הקב"ה לא כועס עליהם. והראיה שפשוט הורה למשה כיצד להוציא מים מבלי להוסיף עוד מילים המרמוזות ולו במקצת על כך שכועס עליהם.

עד כאן תורף דברי הרמב"ם.

מתחבר שוב למקומו הרוחני.

'פגם' משמעותו שכביכול נשמת החוטא בעצמה התקלקלה ובה עצמה יש פגם, דהיינו שהאדם כ"כ השחית עד שכבר אין לו מקום רוחני לחזור אליו, ואפילו יעשה תשובה, ייעודו בחיים אבד כליל והרי הוא קרוי בחייו מת. למצב כזה אין תיקון כלל.

האפשרות הראשונה ('החטא') אפשרית בכל אדם, אבל האפשרות השניה ('הפגם') יכולה לקרות רק באומות העולם אבל בעם ישראל לא יכולה להיות מציאות של פגם ללא תיקון. בעם ישראל תמיד יש תיקון ואפילו מצב של חטא חמור מאוד. אמנם תיירש השקעה רבה מאוד בתשובה ובתיקון, אבל יש תיקון.

מוסיף האדמו"ר מסלונים להסביר שבין המנהיג הרוחני של עם ישראל לבין כלל ישראל צריך לשרור אָמון הדדי, דהיינו שהעם צריך להאמין במנהיג שהוא מוליכם בדרך ישרה ונכונה והמנהיג צריך להאמין בכלל ישראל שבכל מצב שהם נמצאים, אפילו ירודים ביותר - נטועים בהם כוחות עליונים אדירים, חיבור ענק לקודש שלא מתכהה ולא נעלם לעולם אע"פ שמעשיהם לא נראים כך. חייב המנהיג להאמין שאע"פ שהם חוטאים, הרי הם במצב של חטא ולא של פגם. אם לא ייתן המנהיג את האמון הזה בעם ישראל אין לו יכולת להעמידם ולהחזירם בתשובה.

כעין הדברים הללו אומר הראי"ה קוק (אורות ישראל ד, ה):

צריכה אהבה עליונה זו [אהבת ישראל] וסיבתה האמונה הפנימית בשורש האלוקי שלה [של כנסת ישראל] להיות מתעוררת בקרב אנשי לב רוח בעת ירידתה של האומה במצב הרוח, בעת אשר רמיסת קודש וזלזול דת יראו בכל תוקף ועז - להבחין שעם כל זה כח ישראל גדול הוא לאלוקיו.

מסביר האדמו"ר מסלונים שאליהו הנביא באומר וַיֹּאמֶר קָנָא קָנָא אֲנִי לָהּ... כִּי עֲזָבוּ בְרִיתִי בְנֵי יִשְׂרָאֵל אֶת מִזְבְּחֵי הָרְסוּ וְאֶת נְבִיאֶיהָ הָרְגוּ בְּחָרָב וְאוֹתָר אָנִי לְבָבֶיךָ (מלכים א' יט, יד) נכשל בזה בהנהגת ישראל, שכן סבר שמצבם של ישראל כבר בבחינת 'פגם' ולא 'חטא' ולכן מיד נענה וְאֶת אֱלֹהֵשֶׁע בֶּן שָׁפְטָא... תְּמַשֵּׁחַ לְנַבִּיא תְּחַתֶּיךָ (פסוק טז), כלומר שאליהו כבר לא יהיה נביא.

כך גם מסביר הנתיבות שלום את עונשו של משה במי מריבה. אכן ישראל חטאו, אבל חטאם הגיע לרמת 'חטא' בלבד ולא לרמת 'פגם' ומשה סבר שהגיעו לרמת פגם שכן אמר 'שמעו נא המורים' שכביכול טבעם הוא להמרות את פי ה', ומנהיג רוחני שמגיע להסתכלות כזאת על עם ישראל לא יכול להנהיגו.

ישנה התגלות מיוחדת של כבוד ה' שמקום התגלותו הוא על הצור (הסלע) כמו שהיה בעת שמסר ה' למשה את י"ג מידותיו 'הִנֵּה מְקוֹם אֲתִי וְנִצְבָתָה עַל הַצּוֹר' (שמות לג, כא) וכמו שהיה בהכאת הסלע ברפידים ששם כבוד ה' התגלה על הסלע שיצאו ממנו מים שנאמר: 'הִנְנִי עֹמֵד לְפָנֶיךָ שָׁם עַל הַצּוֹר' (שמות יז, ו). באותה הכאה התגלות ה' הייתה נכרת לעין-כל ועשו משה ואהרון מה שנצטוו והכו פעם אחת. אבל כאן לאחר שקבלו הוראה לצאת אל הסלע יצאו וראו שכבוד ה' איננו מתגלה וסברו שמא הקפיד ה' על ישראל מאז שדיבר עמם ולכן לא נגלה ועל כן יש לעורר רחמים ולמשוך את הברכה ממקור עליון יותר ששם ההקפדה לא חוסמת, וכוונתם זו קיבלה ביטוי מעשי בהכאתו של משה בסלע פעמיים. אלא דא עקא שעם ישראל שראו את הכאת הסלע שהייתה ברפידים ואת הכאת הסלע שהייתה בקדש ערכו השוואה בין שתייהן וראו שבראשונה הכו פעם אחת ובשניה שתי פעמים וכדי להסביר לעצמם את ההבדל אמרו שאין זה כי אם שחלש כוחו של הקב"ה ח"ו וכבר לא יכול לעשות כ"כ ניסים ויש לדחוק בו לעשותם.

כלומר, מה שעשה משה היה בסדר גמור, אלא שתוצאה בלתי צפויה שהתגלגלה ממעשיו היא הסיבה לעונשו. נראה שאפשר גם כאן לקרוא את הפסוק שהמדרש דרש בהסבר הראשון: "לְכֹדֵד חֲכָמִים בְּעֶרְמָם" (איוב ה, יג).

נראה שהרמב"ן תפס את ההסבר השני של המדרש שמשה נענש על כך שגרם לחוסר אמונה בעם ישראל והסביר גם כיצד זה קרה ואיזה חוסר אמונה נגרם מכך וכן הסביר שמה שאומר המדרש 'הקפיד כנגדן' פירושו שסבר שה' מקפיד עליהם.

וכיצד נתרץ את שיטת הרמב"ם? לשם כך נפנה אל תורת החסידות.

הסבר תורת החסידות

האדמו"ר מסלונים, הרב שלום נח ברוובסקי זצ"ל, אומר (בספר נתיבות שלום פרשת חוקת, מאמר 'מי מריבה') שעבירה שאדם עושה יכולה לגרום לעולמו הרוחני שתי תוצאות: 'חטא' ו'פגם'.

'חטא' משמעותו שכביכול על נשמת החוטא נוצרים מעין מחסום ועלטה רוחניים המפרידים בינו לנשמתו ומונעים ממנה להופיע בו במלא אורו, דהיינו שהעבירה הרחיקה את האדם מייעודו ושליחותו הרוחנית והאדם חי ופועל אבל חסום בפני מצע החיים האמיתיים שלו, מקומו הרוחני. מצב זה ניתן לתיקון - ע"י תשובה האדם

נותן להם חלקם בניצוח המועיל בוויכוחי חכמות ודעות וגערה באנשים הרעים" (כוזרי ג, ד. על פי תרגום הרב שילת) - הרי שיש להפעיל את הכוחות הכעסניים ממש כדי להילחם באנשים רעים ללא תקנה, וכדי להתנגד לדעות והשפעות רעות, וגם זאת בשליטה ובמידה הראויה. אבל אדם שיש לו רק חטא ולא פגם יש להראות לו פנים כועסות ולא לכעוס עליו באמת.

לפיכך יש ליישב את דברי הרמב"ם, שמה שמשעה כעס על ישראל הוא כעס ממש וכמו שראוי לאנשים שיש בהם 'פגם' - ואין זה המקום הראוי לכעס אמיתי מפני שבישראל לא יכול להיות מצב של פגם. לכן כבר לא היה ראוי להנהיג את ישראל, כמבואר לעיל. בני ישראל חטאו במי מריבה, כמו שנאמר: "אֲשֶׁר רָבוּ בְּנֵי יִשְׂרָאֵל אֶת ה'...", אבל לא ברמה שראוי לכעוס עליהם כעס אמיתי⁵. ומה שאמר שה' לא כעס על ישראל, פירושו שאין חטאם כה גדול עד כדי ניתוק ופגם.

וכעת, שהבנו שכעס קשור הדוק באיבוד האמון באדם האחר, נמצא שמה שהרמב"ם אמר שמשעה כעס תואם באופן מלא את ההסבר הראשון של המדרש, האומר גם שמשעה כינה אותם בשמות גנאי, דהיינו איבד את האמון בתקנתם⁶.

אבל עדיין לא מובן מה עניין המטה שהתורה משקיעה בו כל כך הרבה יחס וגם הרמב"ם פותח בו את הפסוקים המשמשים ראיה לכך שה' לא כועס על ישראל.

השפת אמת (דרשה לפרשת חוקת תרס"א, ד"ה בעניין מי מריבה) מסביר שאכן ישראל בסגולתם אינם מתרחקים מה' לעולם, אבל כאשר עם ישראל חוטאים בחטאים הכרוכים במריבה פנימית ביניהם, כגון שפוגעים זה בזה ורבים זה עם זה ח"ו, אז קשה להחזירם בתשובה שכן ניטלה מהם האחדות הלאומית. וכדי להחזיר את המצב המתוקן שהוא שכל בני ישראל אגודים יחד ומחזירים כחטיבה אחת לקב"ה, יש לתקן קודם את אחדותם הלאומית ואחר כך את הקשר בינם לקב"ה.

אחרי המריבה שעוררה עדת קורח נוצר פילוג בעם ישראל. הלויים התרעמו על הכהנים, ישראל התרעמו על חלוקת המעמדות והקרע בין חלקי העם היה גדול.

5 ואין להקשות מכך שה' כעס עליהם ככתוב בתהילים (קו, לב): "ויקציפו על מי מריבה", שכן אין להקשות כלל על תיאורי הרגשות שמופיעים ביחס לה'; שאין להבינם כפשוטם, בשונה ממידות בשר ודם שכן מובנות כפשוטם (אך עדיין נשארה הקושיה לגבי כעס משה במלחמת מדיין, שגם בו נכתב לשון 'קצף').

6 וכך אפשר להשלים לכאורה גם את המדרש בפרשת ואתחנן שהובא לעיל, שה' יענה למשה - אני כיניתי אותם 'בני מרי' דהיינו שעכשיו הם במרי אבל יש להם תיקון, אבל אתה כנית אותם 'מורים' כלומר בטבעם מורים וזהו פגם בעצם.

על פי דברי הנתיבות שלום אפשר לתרץ את הקושיות שהקשנו על דברי הרמב"ם. אך נקדים לכך הסבר.

יש להבין היטב את כוונת הרמב"ם באומרו שמשעה חטא בכך שכעס. וזה לשון הרמב"ם בשמונה פרקים (פרק ד):

וחטאו... כאשר נטה כלפי הכעס באומרו 'שמעו נא המורים'. מכה ה' בו שאיש כמוהו יכעס בפני קהל ישראל במקום שאין הכעס ראוי בו.

מה פירוש 'במקום שאין ראוי בו הכעס'? וכי יש מקום בו הכעס כן ראוי? והרי הרמב"ם עצמו כותב בהלכות דעות (ג, ב) שמדת הכעס "מדה רעה היא עד למאוד וראוי לאדם שיתרחק ממנה עד לקצה האחר?"

ועוד קשה שהרי המשך המשפט בהלכות דעות הוא 'וילמד עצמו שלא יכעוס ואפילו על דבר שראוי לכעוס עליו' - שוב מצינו שיש דבר שראוי לכעוס עליו. הכיצד? ואם כבר - מה הוא הדבר שראוי לכעוס עליו? את זאת מסביר הרמב"ם בהלכות דעות 'ואם רצה להטיל אימה על בניו ובני ביתו או על הציבור אם היה פרנס, ורצה לכעוס עליהם כדי שיחזרו למוטב - יראה עצמו בפניהם שהוא כועס כדי לייסרם, ותהיה דעתו מיושבת בינו לבין עצמו'.

כאן יש לברר - מה היה הפסול בכעסו של משה? אם מפני שזה מקום שלא ראוי לכעוס בו הרי מצינו שכדי להחזיר אנשים למוטב זהו מקום שראוי לכעוס בו, אלא שאסור להכניס את הכעס ללב ותהיה דעתו מיושבת בקרבו. ואם נאמר שמשעה הכניס את הכעס לליבו, זאת מנגלך? כיצד זה נכנס במילים 'שמעו נא המורים'?

אלא נראה שיש מציאות שבה צריך להכניס כעס ללב, על דרך מה שמצינו בגמרא (פסחים ק"ג ע"ב) שלמרות האיסור 'לא תִּשְׁנֵא אֶת אָחִיךָ בְּלִבְךָ' (ויקרא יט, יז), אדם שראה את חברו שחטא, הוכיחו כראוי ולא שמע לו - אסור לו להעיד בבית דין אם ראהו יחידי, אבל מצווה לשנאתו ולהגיד לרבו שישנאהו, וכן פסק הרמב"ם בסוף הלכות רוצח. ההיתר לשנוא הוא במציאות שכבר אי אפשר לגרום לאדם לתקן את מעשיו והרי זה כאילו האדם רע לחלוטין וכאילו יש בו פגם. במציאות כזו, שהאדם החוטא הוא ברמת 'פגם', מותר לשנוא אותו - זאת כדי להפנים את חומרת המצב שאליו הגיע החוטא וכדי להפעיל משקל נגד בליבם של האנשים הפוגשים באדם בעל 'פגם', כנגד הסקרנות הטבעית שלהם שעלולה למשוך אותם אל מצבו הנורא ביותר. וכן מצינו שאומר רבי יהודה הלוי בתנארו כיצד החסיד שולט בכוחותיו: "ומכניע את הכוחות הכעסניים המבקשים לנצח אחרי שהוא

סגולי על כללות האומה ופרטיה, להכניס בם כוח מעורר לְחַן ולחסד אל, שיפלט להם אורח לתשובה מאהבה".

מכאן אפשר לומר על דרך הדרש שפירוש המילים 'זיקדש בם' הוא שעל ידי מי מריבה למדנו תורה עמוקה זו שהקב"ה תמיד שוכן בתוך בני ישראל ומחובר אליהם בכל מצב שבו הם יהיו.

וכאן יש לחזור ולהזכיר לכבודו של משה רבינו ע"ה, שוודאי שמה שחטא לא היה ברצונו לעשות פעולה נגד רצון ה' יתברך חלילה, אלא כפוהו איבריו לעשות זאת כדי לקיים את הגזירה שנגזרה עליו שלא להיכנס לארץ וליצור מעשה שישמש מעין הצדקה לכך. כך דברי הנתיבות שלום כמו שאמר המדרש לעיל.

כדי להחזיר את האחדות לעם ישראל היה צריך להסביר להם את העניין והצורך בהבדלי מעמדות והיררכיה פנימית. לשם כך ציווה ה' שכל נשיא שבט ייתן את מטהו להניחו באוהל מועד, ואהרון ייתן את מטהו כנשיא שבט לוי ועל ידי כך ייתן ה' סמל לעם מה עניין המעמדות, ואכן הניחו את המטות באוהל מועד במשך הלילה ולמחרת מטה אהרון הוציא פרחים ושקדים ושאר המטות נותרו כשהיו. הסמל בזה היה שכל עם ישראל קשורים ומחוברים לה', אלא שכדי להעביר את דבר ה' בצורה נכונה שתתפרש כראוי יש צורך בחלק מסויים שיהיה שליח מה' אל העם להעביר את המסר בצורה הטובה ביותר. ושליחות זו היא עבודה קשה והקרה גדולה של השליח. ומשרתו היא **עבור** עם ישראל ולא כדי **להתנשא** על עם ישראל. כמו שמיד אחר כך מופיעות הרבה מצוות המוטלות על שבט לוי בלבד, יעויין שם. בזכות מעשה זה חזרה האחדות לעם ישראל.

ואז המטה הפך לסמל לאחדות ישראל, ובעת שרואים ישראל את המטה נזכרים בכך וחוזרים להתאחד ביניהם.

כאן במי מריבה רבו בני ישראל עם משה ואהרון ופגעו בהם. אבל לא רק שנוצר ריחוק בין ישראל לה', גם נוצר קרע בתוך בני ישראל בינם לבין משה ואהרון. לכן מצווה ה' את משה לקחת את המטה כדי לעורר את האחדות בעם ישראל, ומיד כשתתעורר האחדות יתוקן גם מה שדברו ישראל כלפי הקב"ה. כלומר שאף על פי שכעס הקב"ה על ישראל, כאן כעסו היה מצד שאינם מאוחדים, לכן ציווה לקחת את המטה. ומכאן מוכיח הרמב"ם שה' לא כעס על ישראל בעצם, אלא רק על המריבה שבתוכם ועל שאינם נותנים אמון במנהיג שלהם, ומצווה דווקא לקחת את המטה כדי לתקן את החטא של האחדות ולא חטא אחר.

העולה מכל האמור שהרמב"ם תפס את הפירוש הראשון במדרש שעיקר החטא הוא חוסר האמון של משה בעם ישראל. והרמב"ן תפס את הפירוש השני במדרש שעיקר החטא הוא היחלשות האמונה של ישראל בה' שנוצרה בעקבות מי מריבה. ולא שהרמב"ם והרמב"ן חולקים ביניהם ולא שהפירושים במדרש חולקים ביניהם אלא הם משלימים זה את זה, וכל אחד מאיר צד אחר של העניין, שכאשר המנהיג הרוחני של עם ישראל מאמין בכך שעם ישראל מחובר תמיד לקב"ה, גם האמונה של עם ישראל בה' תגדל; וכשהמנהיג הרוחני לא מאמין בכך, גם אמונת ישראל בה' נחלשת. וכך מסיים הרב קוק את הפסקה שהבאנו לעיל:

"והפעולה [של אהבת ישראל, ההבחנה שבכל מצב הם מחוברים לה'] חוזרת באורח

